

**Mniejszości narodowe i religijne
w Europie Środkowo-Wschodniej
w świetle statystyk XIX i XX wieku**

INSTYTUT

EUROPY

ŚRODKOWO

WSCHODNIEJ

Lublin 1995

MATERIAŁY
INSTYTUTU EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Tom IV

Pod redakcją

Jerzego Kłoczowskiego

Henryka Gapskiego

Jerzego Bartmińskiego

Zdzisława Chlewińskiego

Wiesława Müllera

Jacka Pietrasia

Jana Rayssa

Instytut Europy Środkowo-Wschodniej
Plac Litewski 2, 20-080 Lublin

**Mniejszości narodowe i religijne
w Europie Środkowo-Wschodniej
w świetle statystyk XIX i XX wieku**

Materiały z międzynarodowej konferencji
*Mniejszości narodowe i religijne
w pokomunistycznej Europie Środkowo-Wschodniej.*
Lublin, 20-22 października 1992 roku

Redakcja naukowa

Zygmunt Sułowski

Jan Skarbek

Lublin 1995

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	5
Zygmunt Sułowski, Zróżnicowanie etniczno-religijne ludności Europy Środkowo-Wschodniej i jego geneza.....	7
Marek Hołuszko, Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce.....	19
Grzegorz Hryciuk, Zmiany liczebności ludności polskiej w Małopolsce Wschodniej w latach 1939-1945. Zarys problematyki.....	46
Antoni Mironowicz, Księgi metrykalne w badaniach demograficznych wiernych Kościoła prawosławnego.....	62
Tomasz Marciniak, Ormianie polscy - wczoraj i dziś.....	68
Aleksander Srebrakowski, Liczba Polaków w ZSRR w świetle oficjalnych statystyk radzieckich.....	75
Piotr Eberhardt, Skład narodowościowy ziemi litewskiej w XX wieku.....	98
Aleksander Srebrakowski, Statystyczny portret Polaków z Litwy (na podstawie oficjalnych danych statystycznych).....	119
Roman Dzwonkowski, Problem liczebności Polaków i katolików obrzędki łacińskiego na Białorusi i Ukrainie.....	138
Piotr Eberhardt, Skład narodowościowy ludności ziemi ukraińskiej w XX wieku.....	152
Michał Kaľavský, Determinanty procesów etnokulturowych na terytoriach zamieszkałych przez mniejszości narodowe.....	167
László Sebők, Mniejszości narodowe na Węgrzech.....	176

Aleksander Srebrakowski

STATYSTYCZNY PORTRET POLAKÓW Z LITWY (NA PODSTAWIE OFICJALNYCH DANYCH STATYSTYCZNYCH)

Celem niniejszego artykułu jest próba scharakteryzowania polskiej społeczności na Litwie na podstawie wszelkich dostępnych danych statystycznych. Mimo pozorów, publikacji z których można czerpać takie informacje jest sporo. Po pierwsze są to oczywiście wyniki czterech powojennych spisów ludności ZSRR z lat 1959, 1970, 1979 i 1989. Zostały one opublikowane w specjalnych wydawnictwach przygotowanych w Moskwie. Na Litwie zostały przygotowane osobne wydawnictwa zawierające wyniki spisów ludności tylko z terenu tej republiki¹. Jednocześnie, oprócz wymienionych szczegółowych pozycji, zbiorcze dane, już mniej szczegółowe, publikowano w prasie codziennej Litwy.

Poza wynikami spisów ludności Departament Statystyki przy Radzie Najwyższej Republiki Litewskiej przygotowuje "Rocznik Statystyczny Litwy" w litewskiej i rosyjskiej wersji językowej (*Lietuvos statistikos metraštis; Statističeskij ežegodnik Litvy*) oraz specjalny kwartalnik "*Lietuvos Statistikos Departamento Darbai*", w którym publikowane są różne zestawienia statystyczne, w tym też dotyczące ludności.

Swoje periodyczne wydawnictwo przygotowuje Litewska Izba Książki zajmująca się rejestracją wszelkich druków wydawanych na Litwie. "*Lietuvos TSR spaudos statistika*" ukazuje się od roku 1957, podając każdorazowo liczby opublikowanych książek i czasopism z podziałem na języki, w jakich zostały wydrukowane.

¹ 1959 metų visasajunginio gyventojų surašymo duomenys. (*Lietuvos TSR miestai ir rajonai*), red. V. Grigaite, Vilnius 1962; *Itogi vsesojuznoj perezpisi naselenija 1970 goda po Litovskoj SSR*. Vilnius 1975; *Itogi vsesojuznoj perezpisi naselenija 1979 goda po Litovskoj SSR*. t. 1-2, Vilnius 1980-1981; *Lietuvos Respublikos pagrindiniu tautybiu gyventojai*, Vilnius 1991.

Inne periodyczne wydawnictwo to "Bendrojo lavinimo mokyklos", biuletyn statystyczny litewskiego Ministerstwa Oświaty, w którym zamieszczane są m.in. informacje o liczbie szkół i klas w polskim językiem wykładowym.

Jest też wiele innych publikacji, które jednak z reguły powtarzają dane z publikacji już wymienionych i to już w stanie bardzo okrojonym.

Wymienione wydawnictwa źródłowe należy jeszcze powiększyć o liczne artykuły naukowe, w których autorzy często podają dodatkowe, bardziej szczegółowe dane, których brakowało często w wymienionych wyżej pozycjach.

Przed przystąpieniem do omówienia właściwego tematu wypada zastanowić się jeszcze nad źródłami, nad ich wiarygodnością. W wypadku biuletynów statystycznych Izby Książki oraz Ministerstwa Oświaty sprawa jest prosta, gdyż można było porównać zawarte tam dane z innymi źródłami. Przykładowo, sprawdzić w bibliografii, czy w danym roku rzeczywiście ukazała się określona liczba książek w języku polskim. Inaczej ma się rzecz z wynikami spisów ludności. W tej kwestii pojawiają się często głosy oparte na relacjach różnych osób o fałszowaniu danych, o zaniżaniu liczby Polaków. Niestety nie podawano przy okazji alternatywnych, wiarygodnych źródeł, dzięki którym można by było określić zakres takiego procederu. Uważam, że w takiej sytuacji publikowane wyniki spisów należy traktować jako minimalne dane o liczbie Polaków na Litwie. Co więcej, śmiało można stwierdzić, że za tymi liczbami kryją się najbardziej uświadomieni narodowo Polacy, otwarcie dopominający się swoich praw jako mniejszość narodowa.

Pierwsze co rzuca się w oczy gdy śledzimy wyniki wszystkich czterech spisów ludności Litwy (tab. 1) to, że spośród czterech najliczniejszych narodowości republiki, Polacy charakteryzowali się najniższym procentowo przyrostem liczby ludności. Porównując dane spisu z roku 1989 ze spisem z roku 1959, zobaczymy, że po trzydziestu latach liczba Polaków stanowiła jedynie 112,12% ich liczby w czasie pierwszego spisu. W wypadku Litwinów było to 135,96%, Rosjan - 149,11%, a Białorusinów aż 208,78%. Co więcej, spośród wymienionych, Polacy są jedyną narodowością, której procent systematycznie malał i spadł przez 30 lat z 8,49% do 7,02%, czyli o 1,47 punktu.

Spośród 44 rejonów na które jest dzisiaj podzielona Litwa w 34 Polacy nie stanowią nawet 1% ludności (tab. 2). Wszystkie te rejony znajdują się na obszarze, który przed wojną obejmowała swoimi granicami ówczesna Litwa. Inaczej rzecz się ma z terenami, które zostały odebrane Polsce przez Rosjan i przyłączone do Litwy 28 X 1939 r. Są one dzisiaj określane jako Litwa Wschodnia lub Kraj Wileński (Vilniaus kraštas). Polacy obszar ten nazywali i nazywają Wileńszczyzną. Jest on podzielony na 9 rejonów: ignaliński, jezioroski, małacki, orański, solecznicki, szyrwincki, święciański, trocki i wileński. W centrum tego obszaru znajdują się dwa rejony: wileński (bez Wilna, które jest traktowane jako osobna jednostka administracyjna) oraz solecznicki. W obu rejonach Polacy stanowili przez cały okres istnienia Litewskiej SRR bezwzględną większość ludności. W miarę oddalania się od centrum tego obszaru procent Polaków malał.

Na terenie Wileńszczyzny mieszkała zdecydowana większość ludności polskiej Litwy. Widać z tego wyraźnie, że problem Polaków na Litwie to właściwie problem Polaków na terenach wcielonych do Litwy w 1939 roku. Uświadomienie sobie tego faktu pozwala w znacznym stopniu zrozumieć motywy ich postępowania w ciągu ostatnich lat. Oznacza to bowiem, że problem Polaków na Litwie, to problem ludności mającej świadomość wyrządzonej jej krzywdy przez sztuczne przeniesienie w granice innego państwa, mimo że pozostawała na ojcowiznie. W związku z powyższym warto porównać dane o Polakach z tego terenu, z danymi o pozostałych trzech najliczniejszych narodowościach w państwie litewskim (tab. 3-11).

Okazuje się, że w ciągu ostatnich 30 lat liczba Polaków w rejonach Wileńszczyzny systematycznie malała. W przeciwieństwie do nich liczba i procent pozostałych narodowości systematycznie rosły. Proces ten najlepiej wyrazi stosunek liczby danej narodowości w rejonie w roku 1989 do jej liczby w roku 1959. W rejonie wileńskim liczba Polaków w roku 1989 stanowiła 92,77% ich liczby w roku 1959, Litwinów - 352,5%, Rosjan - 119,64%, Białorusinów - 222,25%. W rejonie solecznickim było to odpowiednio: Polacy - 88,45%, Litwini - 132,65%, Rosjanie - 113,23%, Białorusini - 150,91%. W rejonie trockim: Polacy - 81%, Litwini - 192,34%, Rosjanie - 189,12%, Białorusini - 184,5%. W święciańskim: Polacy - 76,97%, Litwini - 99,13%, Rosjanie - 104,2%, Białorusini - 249,76%.

Jak więc wytłumaczyć ten ciągły ubytek Polaków? Otóż przez cały okres powojenny trwa proces przenoszenia się Polaków z wiosek i miasteczek Wileńszczyzny do Wilna, w którym ich liczba systematycznie wzrasta (tab. 12). W pierwszych latach po wojnie migrację do Wilna wywołały przesiedlenia ludności polskiej do Polski w latach 1945-1947. W roku 1945 miasto zamieszkiwało 110 tys. osób, z których w wyniku przesiedlenia opuściło je (w zależności od źródła) 90 630 lub 107 613 Polaków². Ową sytuację znakomicie oddaje zdanie z artykułu Liudasa Truski, gdzie czytamy, że: "Po tym jak hitlerowcy unicestwili Żydów i wyjechali Polacy, w litewskiej stolicy, jak i w Kłajpedzie (z której wysiedlono wszystkich Niemców - przyp. A.S.), powstała próżnia"³. To właśnie ta próżnia zaczęła wsysać mieszkańców okolicznych wiosek i miasteczek. Co więcej, w okresie powojennym znacznie zwiększył się obszar Wilna kosztem podmiejskich osiedli i wiosek, w których większość stanowiła ludność polska.

Wyniki wszystkich spisów ludności zebrane w tab. 2 - aby można je było porównać - zostały przeliczone odpowiednio do dzisiejszego podziału administra-

² Pierwszą liczbę podano w danych statystycznych obustronnie ustalonych przez stronę polską i litewską: AAN - Akta Głównego Pełnomocnika Rządu Tymczasowego RP do Spraw Ewakuacji Ludności Polskiej z Litewskiej SRR w Wilnie, syg. 167, karty bez paginacji. Drugą liczbę podano (w:) J. Czemiakiewicz, *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944-1948*, Warszawa 1987, s. 92.

³ L. Truska, "Belye pjatna" w demografii Litwy woennych i poslewoennych let, (w:) *Novyj vzgljad na istoriju Litvy*, red. A. Eidintas, G. Rudis, Vilnius 1991, s. 184.

cyjnego Litwy. Stąd wydawać się może, że przez cały okres powojenny istniały w tym kraju tylko dwa rejony o bezwzględnej większości ludności polskiej. Tak jednak nie było. W roku 1959, kiedy przeprowadzono pierwszy spis, Litwa była podzielona na więcej rejonów. Jej część południowo-wschodnia, czyli Wileńszczyzna, zamiast jak dzisiaj być podzielona na 9 rejonów, podzielona była na 14 (tab. 13). Przy tamtym podziale były 4 rejony o bezwzględnej większości Polaków: rejon solecznicki (83,87%), wileński (81,44%), niemenczyński (73,21%) i ejszycki (67,40%). Oprócz wymienionych, w rejonie trockim Polacy stanowili większość względną (48,17%). Dane z 1959 roku dla rejonu trockiego wyglądają odmiennie, gdy je przeliczyć odpowiednio do dzisiejszego podziału administracyjnego. Wtedy procent Polaków nieco spada - do 42,60% - za to liczba Litwinów wzrasta w sposób znaczny. Zmianę najlepiej zobrazuje zestawienie wyników spisu z 1955 roku przy różnych granicach administracyjnych rejonu (tab. 14).

Wyniki spisu z 1959 roku pozwalają dokładniej określić obszar o całkowitej dominacji ludności polskiej na Litwie. Rozciąga się on szerokim pasem na linii Wilno-Soleczniki; im bardziej odejdziesz się od tej linii na wschód lub zachód - procent Polaków maleje.

Wróćmy jednak jeszcze do zbiorczych wyników wszystkich spisów. Okazuje się, że po 30 latach, w wyniku migracji ludności polskiej do Wilna, dzisiaj mieszka w tym mieście prawie połowa wszystkich Polaków z Litwy. Konsekwencją tego jest powolne rozmywanie się ich wśród innych narodowości, a co za tym idzie - pogłębianie się procesów asymilacyjnych.

*

Polaków mieszkających dzisiaj na Litwie można podzielić na trzy grupy. Pierwsi to osoby mieszkające już przed wojną w granicach ówczesnej Litwy i ich potomkowie. Drugi to ci, którzy znaleźli się w granicach dzisiejszej Litwy w wyniku aneksji części dawnego województwa wileńskiego oraz drobnych kawałków nowogródzkiego i białostockiego należących przed wojną do Polski. Ostatnią grupę tworzą Polacy osiedlający się na Litwie w wyniku wewnętrznej migracji ludności w granicach ZSRR.

Według danych spisu ludności z 1989 roku Polacy urodzeni na Litwie, bez różnicowania na Wileńszczyznę i przedwojenną Litwę, stanowili 87,22% (225 030 osób) wszystkich Polaków w tym kraju, natomiast migranci - 12,78% (32 964). Spośród czterech najliczniejszych narodowości republiki najwięcej osób urodzonych w jej granicach było wśród Litwinów (97,80%), następnie Polaków (87,80%), Rosjan (49,65%) i Białorusinów (26,89%). Wynika z tego, że najbardziej zasiedlone są na Litwie dwie narodowości, oczywiście Litwini oraz Polacy. Dziesięciopunktową różnicę między procentem Litwinów urodzonych na Litwie a procentem Polaków pokrywa prawie całkowicie liczba Polaków urodzonych na terenie dzisiejszej Białorusi (26 257 osób, czyli 10,18%). Z podanej liczby najwięcej osób urodziło się w przylegających do Litwy obwodach: grodzieńskim (12 732 osoby) i witebskim (2464 osoby). Ta znaczna liczba Polaków przybyła

na teren dzisiejszej Litwy z Białorusi w wyniku naturalnej migracji ze wsi do miasta. W tym wypadku głównie do miasteczek rejonu solecznickiego, święciańskiego i wileńskiego oraz oczywiście do Wilna. Ruch taki wywołała zapewne dominująca rola Polaków na wymienionych obszarach. Polacy z Białorusi musieli, podejmując decyzję o przesiedleniu się, oczywiście liczyć na polepszenie warunków socjalnych, lecz równie ważnym motywem musiała być chęć przebywania wśród swoich rodaków. Tym bardziej że na tym terenie mieli oni zapewnioną możliwość nauki w języku ojczystym i mimo wszystko więcej możliwości kultywowania tradycji narodowych. Poza tym mimo rozdzielenia granicą przedwojennego województwa wileńskiego dla miejscowej ludności polskiej Wilno nadal stanowiło centrum tego obszaru.

Ciekawe wyniki otrzymamy, gdy obliczymy procent mieszkańców różnej narodowości zamieszkujących Wilno, urodzonych w tym mieście. Otóż na 576 747 mieszkańców Wilna (dane z roku 1989) tylko 188 376 osób, czyli 32,66% urodziło się w tym mieście. Na 291 527 Litwinów mieszkających w Wilnie, w mieście tym urodziło się 89 620 osób (30,74%). Na 116 618 Rosjan - 40 981 (35,14%), na 108 239 Polaków - 44 359 (40,98%), na 30 282 Białorusinów - 6616 (21,85%), na 13 294 Ukraińców - 2435 (18,32%), na 9148 Żydów - 3105 (33,94%). Jeżeli uporządkujemy narodowości Wilna według wielkości procentu osób urodzonych w mieście, otrzymamy następującą kolejność: 1. Polacy; 2. Rosjanie; 3. Żydzi; 4. Litwini; 5. Białorusini; 6. Ukraińcy.

Oczywiście trzeba pamiętać, że zdecydowana większość dzisiejszych mieszkańców Wilna to osoby urodzone już po wojnie, i to już po opuszczeniu miasta przez większość przedwojennych mieszkańców. Pierwsze miejsce Polaków w podanym zestawieniu należy zawdzięczać głównie rozrostowi terytorialnemu miasta, które pochłonęło podmiejskie osiedla, w których Polacy stanowili bezwzględną większość mieszkańców.

Litwa była tą z byłych republik radzieckich, w której większość Polaków na co dzień mówiła po polsku. Byli jednak oczywiście i tacy, którzy deklarowali jako ojczysty inny język. W roku 1959 oprócz 96,8% Polaków mówiących po polsku zarejestrowano także 1,3% mówiących po rosyjsku, 1,56% po litewsku i 0,34% mówiących innymi językami. Po 30 latach proporcje te nieco się zmieniły. Spadła liczba osób mówiących po polsku do 85%, natomiast wzrosła liczba mówiących na co dzień innymi językami (tab. 16). W roku 1959 było nieco więcej Polaków litewskojęzycznych (3586) niż rosyjskojęzycznych (3010). W czasie ostatniego spisu było odwrotnie, a co więcej, liczba mówiących po rosyjsku (23 829) była prawie dwukrotnie większa od liczby mówiących po litewsku (12 951). Bez porównania Polaków z innymi narodowościami Litwy trudno jest ocenić, czy stopień zachowania przez nich języka polskiego jako ojczystego jest wysoki, czy niski. W tabeli 17 dokonano takiego porównania. Wynika z niego, że Polacy, Litwini i Rosjanie są narodowościami o najwyższym stopniu zachowania języka swojej narodowości jako ojczystego. W tej grupie Polacy zajmują jednak trzecie miejsce,

a co więcej, w przeciwieństwie do Litwinów i Rosjan, gwałtownie spada wśród nich procent osób uznających za ojczysty język swojej narodowości. Proces ten jest w miarę jednostajny i osiąga mniej więcej wielkość 4 punktów na dziesięć lat. Przy utrzymaniu tego tempa Polacy w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. będą stanowili osobną grupę między Litwinami i Rosjanami, którzy w wysokim stopniu zachowują jako ojczysty język swojej narodowości, a pozostałymi narodowościami Litwy.

Porównując jednak Polaków z Litwy ze współrodakami mieszkającymi w pozostałych eks-republikach ZSRR okazuje się, że stopień zachowania przez nich języka polskiego jako ojczystego kilkakrotnie przewyższa stan w pozostałych skupiskach Polaków (tab. 18)⁴.

Ciągle przebywanie w środowisku przemieszonym etnicznie, gdy językiem powszechnej komunikacji w państwie był język rosyjski, w mniejszym zaś stopniu litewski, spowodowało, że większość Polaków była dwujęzyczna (tab. 19). Jako drugi język, którym swobodnie się posługiwano, Polacy najczęściej deklarowali język rosyjski. W znacznie mniejszym stopniu był to język litewski. Procent Polaków swobodnie władających językiem rosyjskim systematycznie rósł do roku 1979, aby następnie spaść z 61% do 57,9%. W wypadku języka litewskiego procent ten systematycznie rośnie.

Różnica w stopniu znajomości języka rosyjskiego i litewskiego była efektem działań władz radzieckich, które prowadziły systematyczną politykę rusyfikacyjną. Język litewski znali zaś tylko ci, którzy w swojej pracy czy życiu codziennym stykali się stale z tym językiem. Byli to dziennikarze, pracownicy handlu czy świadczący usługi dla ludności. Teraz, gdy język litewski jest językiem państwowym, liczba Polaków znających go zdecydowanie wzrosła. Tego bowiem będą wymagały realia życia w nowej Litwie. O stopniu dwujęzyczności Polaków świadczy to, że w trakcie ostatniego spisu tylko 25,2% z nich zadeklarowało, że nie zna drugiego języka. Dla porównania, wśród Litwinów taką deklarację złożyło 62% osób, a wśród Rosjan 61,2%⁵. Natomiast wśród pozostałych narodowości nie władało swobodnie drugim językiem u Białorusinów 38%, Ukraińców - 29,1%, Żydów - 32,5%, Tatarów - 35,1%, Łotyszy - 15%, Karaimów - 10%.

Podstawową przyczyną asymilacji i bilingwizmu wśród Polaków na Litwie był oczywiście sam fakt bycia mniejszością narodową. Żyjąc wśród innych narodowości w naturalny sposób, Polacy zaczęli zakładać mieszane rodziny. Według danych na rok 1990 (tab. 20), na 648 polskich mężczyzn 52,47% wybrało sobie żonę spośród innej narodowości, natomiast na 765 Polek 59,74% wybrało męża innej narodowości. Liczba mieszanych małżeństw wśród Polaków jest, jak u większości innych narodowości Litwy, znacznie większa w mieście niż na wsi, gdzie

⁴ A. Srebrakowski, *W świetle statystyk*. "Znad Wiliii", nr 20 z 27 IX-10 X 1992, s. 5.

⁵ 1989 metu, visuotinio gyventoju surašymo duomenys, I tomas, Vilnius 1991, s. 245.

społeczność jest bardziej jednolita narodowo i konserwatywna w poglądach. W większym stopniu niż mężczyźni mieszane rodziny zakładały kobiety. Niestety w znanych mi statystykach nie podawano dokładnego podziału z kim najczęściej żenili się Polacy i Polki. Powszechnie się jednak twierdzi, że jest więcej małżeństw polsko-rosyjskich niż polsko-litewskich⁶.

Mieszane małżeństwa wywołują kolejny problem - dzieci urodzonych z takich związków. Przez ostatnie pięćdziesiąt lat procent dzieci urodzonych przez Polki mające męża innej narodowości oscylował w granicach 45% (tab. 21). Z tej grupy znaczny odsetek dzieci po osiągnięciu pełnoletności, kiedy mogły już samodzielnie wybrać, do jakiej poczuwają się narodowości, optuje za narodowością inną niż polska. Proces ten trudno jest zniwelować, gdyż wszystko tu rozgrywa się w ramach jednej rodziny. Stąd należy sądzić, że w ciągu kilku najbliższych dziesięcioleci może dojść do znacznego spadku liczby Polaków na Litwie. Dzisiaj liczba ta jeszcze ciągle rośnie, ale to tylko dlatego, że żyją wśród Polaków jeszcze najstarsze roczniki.

Litwa przez bardzo długi czas była jedyną republiką radziecką, gdzie Polacy mieli do dyspozycji sieć szkół, w których nauka odbywała się w języku polskim. W okresie szczytowym w roku szkolnym 1954/55, po polsku uczyło się na Litwie 32 260 dzieci w 312 szkołach z klasami tylko polskimi, w 50 szkołach polsko-rosyjskich, 21 polsko-litewskich i 7 polsko-litewsko-rosyjskich. Od tamtej pory liczba szkół i uczących się w nich po polsku systematycznie malała, aby ostatecznie osiągnąć w roku szkolnym 1988/89 poziom 9995 osób, co stanowiło 1,95% wszystkich uczących się. W tym czasie Polacy stanowili zaś 7% wszystkich mieszkańców Litwy⁷. Jednym z powodów spadku liczby uczących się po polsku było dobrowolne posyłanie przez rodziców dzieci do szkół rosyjskich. Ich zdaniem pobieranie nauki od początku po rosyjsku miało dopomóc w lepszym zdaniu egzaminów wstępnych na studia. Mimo tych zabiegów Polacy są narodowością o najniższym odsetku osób z wyższym wykształceniem. W czasie pierwszego spisu ludności, kiedy Litwę opuściła już właściwie cała polska inteligencja, ludzie z wyższym wykształceniem stanowili 0,4% wszystkich Polaków w wieku powyżej 10 lat⁸ (tab. 22). Mimo że przez następne lata procent ten systematycznie wzrastał, to jednak dystans między Polakami a pozostałymi narodowościami Litwy rósł. Główną przyczyną takiego stanu jest to, że większość polskiej młodzieży kończy

⁶ W czasie swoich pobytów na Litwie, gdy spotykałem się z jakimś mieszanym małżeństwem, to było ono polsko-litewskie. Tylko raz spotkałem małżeństwo polsko-rosyjskie. Trudno jednak traktować te małżeństwa jako grupę reprezentacyjną.

⁷ Dokładniej na temat szkolnictwa zob. A. Srebrakowski, Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944-1991, (w:) Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu, wstęp i redakcja J. Mazur, Lublin 1992, s. 55-66.

⁸ Uwaga, dane zebrane w tabeli w wypadku dwóch pierwszych spisów odnoszą się do grupy osób w wieku ponad 10 lat, zaś dla następnych spisów - w wieku ponad 15 lat. To samo dotyczy następnej tabeli.

edukację na poziomie szkoły średniej czy nawet podstawowej. Ale i na tym poziomie, przez pierwsze dwa dziesięciolecia Polacy mieli najmniejszy odsetek osób z takim wykształceniem (tab. 23). Jednak w trakcie ostatniego spisu z roku 1989 okazało się, że wśród Polaków odsetek osób mających średnie i niepełne średnie wykształcenie jest najwyższy na Litwie i wynosi 77,8%. Jest to bardzo zaskakujące, gdyż 10 lat wcześniej zarejestrowano jedynie 24,5% osób z takim wykształceniem. Oznacza to więc wzrost o 53,3 punktu przez 10 lat. Dane te zostały opublikowane w trzech wydawnictwach, może to jednak być konsekwencją powtarzania ciągle tego samego błędu drukarskiego⁹. Niestety, nie dysponuję aktualnie żadnymi materiałami, dzięki którym można wyjaśnić ten stan rzeczy.

Gdyby nawet okazało się, że ostatnie dane są podawane bez błędu, to i tak na razie pozostaje to bez znacznego wpływu na zmianę struktury zawodowej Polaków. Ciągłe są oni narodowością o najwyższym odsetku pracowników fizycznych i najmniejszym pracowników umysłowych (tab. 24 i 25). Jednak dzięki temu są oni narodowością o najwyższym odsetku pracowników sfery produkcji materialnej - 80,1%. W tabeli 26 porównano ich pod tym względem z głównymi narodowościami Litwy. Z przytoczonego zestawienia wynika, że największy odsetek pracujących Polaków zatrudniony był w przemyśle (33%), gdzie też ich liczba ciągle się zwiększa. Następną pod względem wielkości grupę tworzą wśród Polaków osoby pracujące w rolnictwie (16,5%), tu jednak następuje ciągły odpływ pracowników na rzecz pozostałych gałęzi produkcji. Następne popularne wśród Polaków miejsca zatrudnienia to transport (8,5%), budownictwo (9,7%), handel i gastronomia (8,3%). W ramach sfery niematerialnej najpopularniejsza jest oświata (5,6%), następnie zaś służba zdrowia (3,9%), służby mieszkaniowe (3,4%) oraz zarządzanie (3%).

Bazując na tym co wykazuje podana statystyka, Polacy zaczynają domagać się ostatnio aby z budżetu państwa przeznaczać na ich potrzeby fundusze odpowiednie do procentu dochodu narodowego jaki wypracowują.

Ograniczenia czasu i miejsca zmusiły mnie do zaprezentowania jedynie w sposób dość lakoniczny podstawowych danych statystycznych o Polakach na Litwie. Mam nadzieję, że jednak pozwoli to wszystkim interesującym się problematyką litewską lepiej zrozumieć wszystko to, co teraz tam się dzieje. Tekst niniejszy jest jedynie sygnałem przygotowywanej pracy o Polakach na Litwie, gdzie już w sposób bardzo dokładny zostaną omówione wszystkie aspekty ich życia, statystyka zaś będzie tam elementem pomocniczym.

⁹ Wspomniane dane zostały kolejno opublikowane (w:) *Lietuvos Statistikos Departamento Darbai*, 1991 vasaris, nr 4, s. 50 (wydane w lutym 1991); *Lietuvos Respublikos pagrindiniu tautybiu gyventojai*, Vilnius 1991, s. 75 (oddane do druku w kwietniu 1991); *Lietuvos Respublikos gyventoju demografine statistika*, (tautiniu aspektu), Vilnius 1992, s. 30.

Tab. 1. Zmiana liczby głównych narodowości Litwy w latach 1959-1989.

Rok	Wszyscy	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	2 711 445	230 107	2 150 767	231 014	30 256
	100%	8,49%	79,32%	8,52%	1,12%
1970	3 128 236	240 203	2 506 751	267 989	45 412
	100%	7,68%	80,13%	8,57%	1,45%
1979	3 391 490	247 022	2 712 233	303 493	57 584
	100%	7,28%	79,97%	8,95%	1,70%
1989	3 674 802	257 994	2 924 251	344 455	63 169
	100%	7,02%	79,58%	9,37%	1,72%

Źródła: *Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai*, Vilnius 1991, s. 23; *Itoji vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda po Lietuvos SSR*, Vilnius 1975, s. 273.

Tab. 2. Liczba i procent Polaków w rejonach Litwy.

Rejon	1959	1970	1979	1989
Birże	64	99	100	91
	0,15%	0,24%	0,25%	0,24%
Janiszki	52	51	65	113
	0,16%	0,16%	0,20%	0,34%
Janów	2 304	1 278	1 186	923
	8,05%	3,64%	2,51%	1,70%
Jurbork	67	61	48	47
	0,16%	0,15%	0,12%	0,12%
Kiejdany	2 113	1 221	675	616
	3,64%	1,90%	0,99%	0,89%
Kielmy	83	90	58	69
	0,15%	0,17%	0,12%	0,16%
Klajpeda	87	84	78	64
	0,23%	0,19%	0,17%	0,14%
Kowno	2 879	1 737	1 032	714
	4,92%	2,42%	1,33%	0,85%
Koszgedary	704	403	482	328
	1,57%	0,97%	1,15%	0,82%
Kretynga	32	52	68	37
	0,08%	0,12%	0,16%	0,08%

cd. tab. 2.

Rejon	1959	1970	1979	1989
Kupiszki	61	37	84	65
	0,21%	0,14%	0,32%	0,25%
Łozdzieje	766	379	343	158
	1,61%	0,83%	0,89%	0,47%
Mariampol	564	372	165	126
	0,73%	0,43%	0,31%	0,26%
Mozejki	19	47	113	124
	0,05%	0,12%	0,24%	0,20%
Okmiana	102	154	227	140
	0,30%	0,41%	0,56%	0,37%
Olita	2 322	1 303	612	297
	3,63%	1,27%	1,55%	0,89%
Onikszy	427	215	202	139
	0,83%	0,44%	0,47%	0,36%
Piungiany	30	66	72	56
	0,06%	0,12%	0,13%	0,10%
Pokroje	27	75	66	43
	0,08%	0,22%	0,20%	0,14%
Poniewież	528	300	183	133
	1,02%	0,63%	0,42%	0,32%

cd. tab. 2.

Rejon	1959	1970	1979	1989
Poswol	49	153	82	51
	0,11%	0,37%	0,21%	0,14%
Preny	508	378	207	177
	1,06%	0,84%	0,51%	0,45%
Radziwiliszki	515	320	240	219
	0,94%	0,56%	0,43%	0,40%
Rakiszki	88	96	96	167
	0,16%	0,19%	0,20%	0,35%
Rosienic	286	165	99	68
	0,51%	0,31%	0,20%	0,15%
Szaki	96	38	36	56
	0,19%	0,08%	0,08%	0,13%
Szawle	105	96	80	69
	0,20%	0,18%	0,16%	0,14%
Szkudy	11	264	13	13
	0,03%	0,86%	0,05%	0,05%
Szylele	9	30	19	57
	0,02%	0,08%	0,06%	0,18%
Szytokarczma	460	236	180	181
	0,69%	0,33%	0,26%	0,27%
Taurog	57	71	57	53
	0,14%	0,15%	0,11%	0,10%
Telsze	72	84	45	98
	0,13%	0,15%	0,08%	0,16%

cd. tab. 2.

Rejon	1959	1970	1979	1989
Uciana	90	127	234	308
	0,24%	0,32%	0,51%	0,59%
Wilkomierz	764	486	425	357
	1,45%	0,91%	0,80%	0,68%
Wyłkowyszki	269	204	140	104
	0,50%	0,36%	0,26%	0,20%
Igalino	4 370	3 701	3 514	4 473
	11,51%	11,18%	9,35%	7,49%
Jeziorosy	3 808	3 211	2 566	1 912
	11,00%	10,25%	9,08%	7,36%
Małaty	6 083	5 054	4 379	2 755
	16,39%	14,61%	14,03%	10,08%
Orany	4 151	3 260	3 225	2 642
	9,89%	7,56%	7,99%	6,97%
Soleczniki	37 182	36 361	35 157	32 891
	85,15%	83,79%	81,39%	79,55%
Szyrwinty	3 368	3 342	2 805	2 402
	12,94%	13,78%	12,30%	11,06%
Święciany	14 204	12 511	11 421	10 934
	35,66%	31,57%	29,93%	28,77%
Troki	23 906	22 939	21 510	19 365
	42,60%	33,14%	29,53%	23,84%
Wiłno	64 467	64 868	62 788	59 812
	80,32%	70,12%	67,90%	63,54%

Źródła: Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai, Vilnius 1991, s. 31-38; Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda po Litovskoj SSR, Vilnius 1975, s. 229-305.

Uwaga! Wydawnictwo: Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda po Litovskoj SSR. Tom 1, Vilnius 1980, s. 228 podaje, że w roku 1970, w rejonie Olita Polaków było 1007, natomiast w rejonie Mariampol - 295, tamże s. 295.

Tab. 3. Rejon wileński.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	64 467	5 546	7 156	2 004
	80,32%	6,91%	8,92%	2,50%
1970	64 868	15 574	7 316	3 793
	70,12%	16,84%	7,91%	4,10%
1979	62 788	14 538	8 109	5 625
	67,90%	15,72%	8,76%	6,08%
1989	59 812	19 549	8 562	4 454
	63,54%	20,77%	9,10%	4,73%

Źródła: *Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda po Litovskoj SSR*, Vilnius 1975, s. 300; *Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai*, Vilnius 1991, s. 37.

Tab. 4. Rejon solecznicki.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	37 182	2 918	2 115	1 048
	85,15%	6,68%	4,84%	2,40%
1970	36 361	3 410	1 977	1 194
	83,79%	7,86%	4,56%	2,75%
1979	35 157	3 741	2 240	1 537
	81,39%	8,66%	5,19%	3,56%
1989	32 891	3 871	2 395	1 582
	79,55%	9,36%	5,79%	3,83%

Źródła: *Itogi...*, s. 305; *Lietuvos...*, s. 35.

Tab. 5. Rejon trocki.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	23 906	24 332	5 103	1 789
	42,60%	43,35%	9,09%	3,19%
1970	22 939	35 792	6 857	2 290
	33,14%	51,71%	9,91%	3,31%
1979	21 510	39 312	7 695	2 900
	29,53%	53,98%	10,57%	3,98%
1989	19 365	46 801	9 651	3 301
	23,84%	57,61%	11,88%	4,06%

Źródła: *Itogi...*, s. 304; *Lietuvos...*, s. 37.

Tab. 6. Rejon święciański.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	14 204	18 158	5 901	844
	35,66%	45,59%	14,82%	2,12%
1970	12 511	19 206	5 784	1 483
	31,57%	48,46%	14,59%	3,74%
1979	11 421	18 247	5 924	1 912
	29,93%	47,82%	15,53%	5,01%
1989	10 934	18 001	6 152	2 108
	28,77%	47,37%	16,19%	5,55%

Źródła: *Itogi...*, s. 304; *Lietuvos...*, s. 36.

Tab. 7. Rejon Ignalino.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	4 370	29 447	3 571	341
	11,51%	77,58%	9,41%	0,90%
1970	3 701	26 235	2 668	286
	11,18%	79,28%	8,06%	0,86%
1979	3 514	24 159	7 415	1 439
	9,35%	64,30%	19,74%	3,83%
1989	4 473	23 408	23 559	4 471
	7,49%	39,17%	39,42%	7,48%

Źródła: *Iłogi...*, s. 300; *1989 metų visuotiniu gyventojų surašymo duomenys*, I tomas, Vilnius 1991, s. 188.

Tab. 8. Rejon Malaty.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	6 083	29 368	1 585	27
	16,39%	79,11%	4,27%	0,07%
1970	5 054	28 205	1 194	57
	14,61%	81,56%	3,45%	0,16%
1979	4 379	25 472	1 197	68
	14,03%	81,62%	3,84%	0,22%
1989	2 755	23 493	912	78
	10,08%	85,98%	3,34%	0,29%

Źródła: *Iłogi...*, s. 302; *1989 metų...*, s. 202.

Tab. 9. Rejon Orany.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	4 151	36 707	436	475
	9,89%	87,49%	1,04%	1,13%
1970	3 260	38 801	395	466
	7,56%	89,93%	0,92%	1,08%
1979	3 225	35 924	541	468
	7,99%	89,03%	1,34%	1,16%
1989	2 642	34 091	555	423
	6,97%	89,93%	1,46%	1,12%

Źródła: *Iłogi...*, s. 298; *1989 metų...*, s. 224.

Tab. 10. Rejon Szyrwinty.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	3 368	21 859	664	55
	12,94%	83,99%	2,55%	0,21%
1970	3 342	20 206	541	97
	13,78%	83,33%	2,23%	0,40%
1979	2 805	19 212	536	80
	12,30%	84,25%	2,35%	0,35%
1989	2 402	18 563	492	126
	11,06%	85,49%	2,27%	0,58%

Źródła: *Iłogi...*, s. 308; *Lietuvos...*, s. 36.

Tab. 11. Rejon Jeziorosy.

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	3 808	22 833	7 702	121
	10,97%	65,78%	22,19%	0,35%
1970	3 211	21 336	6 359	174
	10,25%	68,07%	20,29%	0,56%
1979	2 566	18 961	6 140	240
	9,08%	67,08%	21,72%	0,85%
1989	1 912	17 963	5 544	273
	7,36%	69,17%	21,35%	1,05%

Źródła: *Itogi...*, s. 300; *1989 metū...*, s. 226.

Tab. 12. Wilno (miasto).

Rok	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
1959	47 226	79 363	69 416	14 686
	20,00%	33,62%	29,40%	6,22%
1970	68 261	159 156	91 004	24 170
	18,34%	42,77%	24,46%	6,50%
1979	85 562	225 137	105 618	30 623
	17,98%	47,32%	22,20%	6,44%
1989	108 239	291 527	116 618	30 282
	18,77%	50,55%	20,22%	5,25%

Źródła: *Itogi...*, s. 297; *1989 metū...*, s. 25.

Tab. 13. Skład narodowościowy Litwy Południowo-Wschodniej według spisu z roku 1959 (podział administracyjny z tamtego okresu).

Rejon	Wszyscy	Polacy	Litwini	Rosjanie	Białorusini
Ijzyszkzi	20 527	13 835	5 808	513	197
	100%	67,40%	28,29%	2,50%	0,96%
Ignalino	35 415	4 338	26 967	3 545	339
	100%	12,25%	76,15%	10,01%	0,96%
Janów	27 439	2 229	20 330	4 561	104
	100%	8,12%	74,09%	16,62%	0,38%
Jewic	24 167	5 528	17 366	983	123
	100%	22,87%	71,86%	4,07%	0,51%
Jeziorosy	34 713	3 808	22 886	7 649	121
	100%	10,97%	65,93%	22,03%	0,35%
Jeczno	31 995	3 029	28 168	379	66
	100%	9,47%	88,04%	1,18%	0,21%
Malaty	27 260	863	25 055	1 282	12
	100%	3,17%	91,91%	4,70%	0,04%
Niemenczyn	37 289	27 301	3 942	4 136	863
	100%	73,21%	10,57%	11,09%	2,31%
Orany	33 131	3 355	28 763	402	445
	100%	10,13%	86,82%	1,21%	1,34%
Soleczniki	28 155	23 615	1 798	1 633	865
	100%	83,87%	6,39%	5,80%	3,07%
Szyrwinty	25 378	3 372	21 188	685	55
	100%	13,29%	83,49%	2,70%	0,22%
Święciany	32 987	7 870	20 005	4 082	519
	100%	23,86%	60,65%	12,37%	1,57%
Troki	35 140	16 927	11 666	4 139	1 629
	100%	48,17%	33,20%	11,78%	4,64%
Wilno	59 814	48 710	3 855	4 887	1 488
	100%	81,44%	6,44%	8,17%	2,49%

Źródło: *1959 metų visąsajunginio gyventojų surašymo duomenys*. (Lietuvos TSR miestai ir rajonai), red. V. Grigaitė, Vilnius 1962, s. 102- 109.

Tab. 14. Liczba ludności polskiej i litewskiej w rejonie trockim według spisu z 1959 roku (podział administracyjny rejonu z 1959 roku i współczesny).

Podział z roku 1959		Podział dzisiejszy	
Polacy	Litwini	Polacy	Litwini
16 927	11 666	23 906	24 332
48,17%	33,20%	42,60%	43,35%

Tab. 15. Podział najliczniejszych narodowości Litwy według miejsca urodzenia.

	Wszyscy	Litwini	Rosjanie	Białorusini	Polacy
Wszystkie republiki	3 674 802	2 924 251	344 455	63 169	257 994
	100%	100%	100%	100%	100%
Litwa	3 299 039	2 859 801	171 025	16 983	225 030
	89,77%	97,80%	49,65%	26,89%	87,22%
w tym samo Wilno	188 376	89 620	40 981	3 105	44 359
	5,13%	3,06%	11,90%	10,47%	17,19%
Armeuia	895	41	150	7	8
	0,02%	0,001%	0,04%	0,01%	0,003%
Azerbejdżan	2 407	109	934	26	18
	0,07%	0,004%	0,27%	0,04%	0,01%
Białoruś	88 093	5 965	10 710	41 896	26 257
	2,40%	0,20%	3,11%	66,32%	10,18%
Estonia	1 663	454	723	51	38
	0,05%	0,02%	0,21%	0,08%	0,07%
Gruzja	2 235	482	766	91	127
	0,06%	0,02%	0,22%	0,14%	0,05%

cd. tab. 15.

Kazachstan	14 391	6 076	5 549	334	592
	0,39%	0,21%	1,61%	0,53%	0,23%
Kirgizja	1 105	85	718	11	11
	0,03%	0,003%	0,21%	0,02%	0,004%
Łotwa	12 247	5 797	3 298	287	616
	0,33%	0,20%	0,96%	0,45%	0,24%
Moldawia	1 935	99	459	24	7
	0,05%	0,003%	0,13%	0,04%	0,003%
Rosja	173 938	28 678	129 465	2 084	2 035
	4,73%	0,98%	37,59%	3,30%	0,79%
Tadżykistan	1 626	158	713	60	51
	0,04%	0,005%	0,21%	0,09%	0,02%
Turkmenia	3 668	2 450	619	47	185
	0,10%	0,08%	0,18%	0,07%	0,07%
Ukraina	47 453	4 835	10 251	777	1 002
	1,29%	0,17%	2,98%	1,23%	0,39%
Uzbekistan	4 608	501	2 065	65	78
	0,13%	0,02%	0,60%	0,10%	0,03%
poza granicami ZSRR	12 903	4 167	5 963	310	1 301
	0,35%	0,14%	1,73%	0,49%	0,50%
brak miejsca urodzenia	6 596	4 553	1 047	116	638
	0,18%	0,16%	0,30%	0,18%	0,25%

Źródło: Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai, Vilnius 1991, s. 49, 57, 59-60, 62-65.

Tab. 16. Podział Polaków na Litwie według deklarowanego języka ojczystego.

Rok spisu	Ogólna liczba Polaków	Z tego liczba uznających za ojczysty język:			
		Polski	Rosyjski	Litewski	Inny
1959	230 107	222 744	3 010	3 586	767
		96,80%	1,30%	1,56%	0,34%
1970	240 203	221 890	9 104	7 588	1 621
		92,38%	3,79%	3,16%	0,67%
1979	247 022	218 029	17 447	9 536	2 010
		88,26%	7,06%	3,86%	0,81%
1989	257 994	219 322	23 829	12 951	1 892
		85,01%	9,24%	5,02%	0,73%

Źródła: 1959 metų visąsąjunginio gyventojų surašymo duomenys. Lietuvos TSR, Vilnius 1963, s. 160-162; Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda. Tom IV, Moskva 1973, s. 273-275; Itogi... 1979 goda. Tom IV, Čast I, Kniga 3, Moskva 1989, s. 53-55; Nacionalnyj sostar naselenija SSSR. Po dannym vsesojuznoj perepisi naselenija 1989 g., Moskva 1991, s. 120, 121.

Tab. 17. Stopień uznawania języka swojej narodowości za ojczysty przez różne narodowości Litwy w latach 1959-1989.

	1959	1970	1979	1989
Polacy	96,8%	92,4%	88,3%	85,0%
Litwini	99,2%	99,5%	99,7%	99,6%
Rosjanie	98,3%	97,8%	97,7%	95,6%
Białorusini	54,8%	52,3%	48,6%	40,5%
Ukraińcy	52,1%	52,4%	52,9%	51,1%
Żydzi	69,0%	61,9%	41,0%	35,7%
Tatarzy	24,8%	24,0%	32,0%	32,3%
Łołysze	89,2%	81,7%	77,7%	68,6%
Karaimi	83,2%	75,3%	73,3%	72,7%

Źródła: Itogi... 1970 g., s. 283; Lietuvos Respublikos..., s. 26

Tab. 18. Stopień uznawania języka polskiego za ojczysty przez Polaków w różnych republikach radzieckich w latach 1959-1989.

	1959	1970	1979	1989
Cały ZSSR	45,19%	32,50%	29,12%	30,51%
Litwa	96,80%	92,38%	88,26%	85,01%
Białoruś	48,58%	13,08%	7,75%	13,34%
Ukraina	18,77%	14,92%	14,15%	12,55%
Rosja	18,74%	19,35%	14,96%	15,13%
Łotwa	55,28%	44,38%	33,39%	27,34%
Kazachstan	24,12%	17,72%	14,79%	12,18%

Źródła: Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1959 goda. Belorusskaja SSR, Moskva 1963, s. 124; Itogi... Ukrainkaja SSR, Moskva 1963, s. 168; Itogi... RSFSR, Moskva 1963, s. 302; Itogi... Kazachskaja SSR, Moskva 1962, s. 162; Itogi... Latvijka SSR, Moskva 1962, s. 92; 1959 metų visąsąjunginio gyventojų surašymo duomenys. Lietuvos TSR, Vilnius 1963, s. 160; Itogi... 1970 goda. Tom IV, Moskva 1973, s. 43, 152, 192, 223, 273, 280; Itogi... 1979 goda. Tom IV, Kniga 1, s. 48; Kniga 2, s. 3, 93, 179; Kniga 3, s. 53, 65; Nacionalnyj sostar naselenija SSSR. Po dannym vsesojuznoj perepisi naselenija 1989 g., Moskva 1991, s. 20, 30, 78, 88, 102, 120, 124.

Tab. 19. Stopień swobodnego posługiwania się drugim językiem obok ojczystego przez Polaków na Litwie.

	Rosyjski	Litewski	Białoruski	Inne języki narodów ZSRR	Nie władające innym językiem
1959	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
1970	55,2%	10,6%	1,0%	1,0%	33,1%
1979	61,0%	11,1%	b.d.	0,8%	27,1%
1989	57,9%	15,5%	1,1%	0,3%	25,2%

Źródła: *Iłogi... 1970 g.*, s. 291; *Iłogi... 1979 goda*. Tom IV, *Nacionalnyj sostav naselenija SSSR*. Čast I, Kniga 3, Moskwa 1989, s. 53; *1989 metu...*, s. 245.

Tab. 20. Małżeństwa zawarte w 1990 roku.

	Mężczyźni		Kobiety	
	Wszyscy ożenieni	Mający żonę innej narodowości	Wszystkie zamężne	Mające męża innej narodowości
MIASTO I WIEŚ	12 747	22,39%	12 747	22,39%
Litwini	9 117	8,86%	9 298	10,64%
Rosjanie	1 932	48,19%	1 857	46,10%
Ukraińcy	361	77,01%	253	67,19%
Białorusini	361	75,90%	305	71,48%
Polacy	648	52,47%	765	59,74%
Żydzi	91	39,56%	91	39,56%
MIASTO	10 514	23,80%	10 514	23,80%
Litwini	7 300	9,48%	7 468	11,52%
Rosjanie	1 757	47,18%	1 699	45,38%
Ukraińcy	336	77,08%	234	67,09%
Białorusini	315	76,19%	266	71,80%
Polacy	513	55,95%	604	62,58%
Żydzi	91	39,56%	91	39,56%
WIEŚ	2 233	15,81%	2 233	15,81%
Litwini	1 817	6,38%	1 830	7,05%
Rosjanie	175	58,29%	158	53,80%
Ukraińcy	25	76,00%	19	68,42%
Białorusini	46	73,91%	39	69,23%
Polacy	135	39,26%	161	49,07%

Źródło: *Lietuvos gyventojai. Statistikos rinkinys*, Vilnius 1991, s. 45.

Tab. 21. Procent dzieci urodzonych przez matki mające męża innej narodowości.

Narodowość matki	Rok						
	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Wszystkie matki	16,4%	15,9%	15,9%	16,0%	15,8%	15,4%	14,9%
Litwinka	6,9%	6,8%	6,9%	6,8%	6,6%	6,5%	6,1%
Rosjanka	51,1%	46,8%	47,1%	47,7%	48,3%	50,8%	54,6%
Polka	45,9%	46,2%	45,8%	46,2%	44,8%	45,6%	45,1%
Białorusinka	69,5%	67,5%	68,2%	66,3%	68,2%	70,3%	71,2%
Ukraińska	75,6%	71,5%	73,3%	68,8%	74,4%	74,1%	75,9%
Żydówka	32,3%	29,1%	33,9%	27,8%	32,0%	30,0%	39,5%
Pozostałe narodowości	57,8%	72,6%	70,5%	69,3%	72,0%	67,7%	72,4%

Źródła: *Statističeskij ežegodnik Litvy 1989 god*, Vilnius 1990, s. 16; *Lietuvos gyventojai. Statistikos rinkinys*, Vilnius 1991, s. 47.

Tab. 22. Podział narodowości Litwy według procentu osób mających wyższe wykształcenie.

	Wiek 10 lat i więcej		Wiek 15 lat i więcej	
	1959	1970	1979	1989
Polacy	0,4%	0,9%	2,3%	4,5%
Litwini	1,4%	3,3%	6,5%	10,1%
Rosjanie	3,2%	5,6%	10,7%	16,8%
Białorusini	2,6%	4,0%	6,3%	10,9%
Ukraińcy	5,8%	8,3%	13,6%	19,7%
Żydzi	11,1%	17,4%	29,6%	37,2%

Źródła: *Itogi... 1970 g.*, s. 198; *Lietuvos Respublikos...*, s. 75.

Tab. 23. Procent osób mających wykształcenie średnie lub niepełne średnie.

	Wiek 10 lat i więcej		Wiek 15 lat i więcej	
	1959	1970	1979	1989
Polacy	3,4%	8,8%	24,5%	77,8%
Litwini	7,0%	13,4%	27,4%	45,3%
Rosjanie	17,0%	27,4%	43,2%	54,1%
Białorusini	18,6%	24,6%	41,4%	57,8%
Ukraińcy	28,9%	40,3%	55,1%	61,4%
Żydzi	25,1%	36,8%	41,0%	43,3%

Źródła: *Itogi... 1970 g.*, s. 198; *Lietuvos Respublikos...*, s. 75.

Tab. 24. Podział pracujących mieszkańców Litwy na pracowników umysłowych i fizycznych.

	Rok	Pracownicy umysłowi	Pracownicy fizyczni
Wszystkie narodowości	1979	29,5%	70,5%
	1989	33,5%	66,5%
Litwini	1979	28,9%	71,1%
	1989	33,4%	66,6%
Rosjanie	1979	39,6%	60,4%
	1989	40,9%	59,1%
Białorusini	1979	29,0%	71,0%
	1989	32,3%	67,7%
Polacy	1979	16,5%	83,5%
	1989	21,0%	79,0%
Pozostałe narodowości	1979	46,2%	53,8%
	1989	44,6%	55,4%

Źródło: Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai, Vilnius 1991, s. 83.

Tab. 25. Podział pracujących mieszkańców Wilna na pracowników umysłowych i fizycznych.

	Rok	Pracownicy umysłowi	Pracownicy fizyczni
Wszystkie narodowości	1979	43,6%	56,4%
	1989	46,4%	53,6%
Litwini	1979	54,6%	45,4%
	1989	57,6%	42,4%
Rosjanie	1979	43,5%	56,5%
	1989	44,7%	55,3%
Polacy	1979	20,3%	79,7%
	1989	23,4%	76,6%
Pozostałe narodowości	1979	38,6%	61,4%
	1989	40,2%	59,8%

Źródło: Lietuvos Respublikos pagrindinių tautybių gyventojai, Vilnius 1991, s. 83.

Tab. 26. Podział mieszkańców Litwy według miejsca zatrudnienia.

	Polacy		Litwini		Rosjanie		Białorusini	
	1979	1989	1979	1989	1979	1989	1979	1989
Sfera produkcji materialnej	82,9%	80,1%	78,4%	74,8%	72,0%	71,6%	78,2%	77,0%
z tego w poszczególnych gałęziach produkcji materialnej:								
Przemysł	31,3%	33,0%	26,8%	28,0%	38,8%	36,4%	43,7%	39,1%
Rolnictwo	24,5%	16,5%	26,1%	20,2%	5,7%	4,9%	6,3%	5,8%
Leśnictwo	0,9%	0,6%	0,9%	0,8%	0,2%	0,2%	0,3%	0,3%
Transport	7,5%	8,5%	4,5%	4,9%	8,7%	8,9%	9,6%	10,7%
Łączność	1,5%	1,4%	1,2%	1,2%	1,5%	1,4%	1,6%	1,3%
Budownictwo	8,5%	9,7%	11,1%	10,6%	9,7%	10,3%	9,4%	11,4%
Handel i gastronomia	7,2%	8,3%	6,7%	7,2%	6,1%	6,0%	6,3%	5,9%
Zaopatrzenie materialowe	0,6%	0,5%	0,3%	0,4%	0,6%	0,7%	0,5%	0,7%
Usługi informacyjne i komputerowe	---	0,6%	---	0,5%	---	0,8%	---	0,8%
Prace przygotowawcze	0,2%	0,1%	0,3%	0,2%	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%
Inne gałęzie produkcji materialnej	0,7%	0,9%	0,5%	0,8%	0,6%	0,9%	0,4%	0,9%
Sfera niematerialna	17,0%	19,4%	21,4%	24,7%	27,8%	27,8%	21,6%	22,6%
z tego w poszczególnych jej gałęziach:								
Służby mieszkaniowe	3,0%	3,4%	3,0%	3,4%	2,6%	2,9%	2,4%	3,0%
Służba zdrowia i opieka społeczna	3,4%	3,9%	4,7%	5,9%	3,4%	4,1%	3,7%	3,8%
Oświata	4,6%	5,6%	6,8%	8,6%	5,3%	6,9%	5,1%	6,3%
Kultura i sztuka	0,7%	1,0%	1,3%	1,6%	0,9%	1,1%	0,7%	0,7%
Nauka	1,8%	1,7%	1,9%	1,7%	3,5%	2,5%	2,6%	2,2%
Bankowość	0,4%	0,4%	0,5%	0,6%	0,5%	0,4%	0,2%	0,3%
Zarządzanie	2,8%	3,0%	2,8%	2,5%	11,1%	9,4%	6,6%	5,8%
Inne gałęzie	0,4%	0,9%	0,6%	0,9%	0,7%	1,1%	0,5%	0,9%

Źródło: Lietuvos Respublikos..., s. 84, 85.